

Олена ПОЛОВНА-ВАСИЛЬЄВА,
кандидат мистецтвознавства
ДНУ ім. О. Гончара
м. Дніпропетровськ

КОНСТРУКТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОЧОГО ВБРАННЯ ПРИДНІПРОВ'Я ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню конструктивних особливостей жіночого вбрання та простежено їх видозміни під впливом історичних, соціальних та інших чинників.*

***Ключові слова:** народне вбрання, тканина, конструкція, засоби виразності.*

***Аннотация.** Статья посвящена исследованию конструктивных особенностей женской одежды и их видоизменениям под влиянием исторических, социальных и других факторов.*

***Ключевые слова:** народная одежда, ткань, конструкция, средства выразительности.*

***Annotation.** In the article the structural features of woman dress are investigated and their modifications are traced under influence of various factors.*

***Keywords:** folk dress, fabric, construction, facilities of expressiveness.*

Територія Придніпров'я, а саме сучасні територіальні межі Дніпропетровської та Запорізької областей у ХІХ – початку ХХ ст. належали до Катеринославської губернії. Розвиток народного вбрання цієї території залежав безпосередньо від історичного розвитку краю, місцевих народних традицій та інших історико-соціальних чинників, що впливали на формування основних особливостей вбрання. Однією з головних проблем даного дослідження є висвітлення основних конструктивних особливостей комплексу жіночого народного вбрання Придніпров'я як найбільш чутливого та показового до змін.

Науковці почали розглядати конструктивні особливості народного вбрання переважно з середини ХІХ століття. Тоді, звісно, про конструктивні особливості крою мова не велася. Етнографи ставили завдання опису, фіксації, збереження

інформації про компоненти строю та висвітлення основних характеристик одягу. Найпершими етнографами Придніпров'я були В.А.Бабенко і Д.І.Яворницький, які провели активну роботу перед XIII археологічним з'їздом, що відбувся 1905 р. у місті Катеринославі. У 1902 р. збиральницькою роботою на території Катеринославської губернії за дорученням Етнографічного Відділу Російського Музею Імператора Олександра III займалися І.А.Зарецький, у 1909 р. – В.А.Бабенко, у 1911 р. – Ф.К.Волков, А.Ф.Кондрашенко, у 1926 р. – К.Я.Білолобова [2, с. 3 – 9].

Друга половина ХХ століття характерна працями таких учених, як К. Матейко, Г. Маслова, В. Миронова, В. Наулка, Т. Ніколаєва, Т. Косміна, Г. Г. Стельмашук, але народне вбрання цього регіону у них розглядалося стисло. До розвідок у сфері народного вбрання Придніпров'я належать праці вчених та дослідників початку ХХІ ст. – Т. Ніколаєвої, О. Косміної, М. Підосиної. Однак на виявлення зовнішніх та внутрішніх чинників, які впливали на становлення і розвиток конструктивних особливостей жіночого народного вбрання Придніпров'я у зазначений період не звернуто належної уваги.

Серед різних способів формотворення слід виділити основні з них у сполученні форм вбрання: незшиті, частково зшиті та зшиті кроєні форми. До цього слід додати ще й фактуру саморобної тканини, що в комплексі з формою було важливим художнім засобом. Давні види незшитого або частково зшитого вбрання присутні у народних комплексах досліджуваної території так само, як і в усіх етнографічних регіонах України. Це прямокутні шматки саморобної тканини, які просто зшивались або до яких прикріплювались пояси чи зав'язки [4, с. 272]. Використання незшитих форм спостерігається в таких елементах жіночого вбрання як запаска, дерга, фартух. До частково зшитих форм належать плаhti з крилами та півплаhti. А вже до зшитих елементів народного строю з прямокутних шматків тканини належать сорочки, спідниці, а також нагрудне вбрання, крій якого характеризувався розвитком від простих деталей до складних. Головною особливістю крою жіночих сорочок є різні варіанти з'єднання полотниць тканини у плечах, що виділяє основні типи сорочок, які відомі як тунікоподібні, з плечовою вставкою (пришитою по основі та по пітканню стану), із суцільним рукавом та на кокетці. М. Білан, Г. Стельмашук відзначають

два типи крою сорочок: перекидні та вуставкові [1, с. 79]. На Придніпров'ї відомі більшість типів сорочок через проживання в цьому регіоні переселенців з Полтавщини, Чернігівщини, Київщини, Західної України, Росії з переважанням крою сорочки до уставки та на кокетці, яка широко була відома на півдні України. Найбільш поширений тип сполучення уставки і станка по пітканню (чи поробку) стану. При цьому рукав при з'єднуванні з уставкою був рівним чи призбирувався у пухлики. Дуже рідко вживається крій, при якому уставка чи цільнокроєний рукав пришивається по основі стану. Нижнє викінчення рукавів також має свої особливості. Їх можна поділити на чотири групи: рукав з обшивкою, з чохлам, прямий та з оборкою (рис. 1). У межах сучасної Дніпропетровщини переважала вузька обшивка, шириною у 1,5 – 2 см. Рукав внизу призбирувався і обшивався такою обшивкою. Призбираний рукав міг також пришиватися до чохла або не призбируватися, а залишатися прямим і широким знизу, також призбирування вище краю рукава могло утворювати оборку. Наступною особливістю крою є горловина сорочки (рис. 2). За музейними збірками та архівними матеріалами можемо виділити такі різновиди крою: горловини овальної та чотирикутної форми, поширеної під назвою “каре”. Переважала чотирикутна форма горловини. Сам виріз, у свою чергу, може бути зібраний у густі чи дрібні збори та обшитий вузькою чи широкою обшивкою. Слід ще зазначити, що сама сорочка поділялася на суцільну (додільну) та з відрізним станом (підтичкою), яка кроїлася переважно з грубішого та гіршої якості полотна. Полотно на підтичку кроїлося у довжину, а інколи – уперек. На станок сорочки використовувалося від двох до трьох полотнищ домотканої тканини, довжина яких разом з уставками становила усю довжину сорочки. З'єднувалися вони між собою по основі полотна і шов міг розміщуватися як на правій, так і на лівій стороні стану. Найпоширеніші сорочки з трьома полотнищами. Усі деталі крою були прямо кроєні і їхні розміри та пропорції залежали від використання ширини полотнища.

Запаска та дерга – це ті складові жіночого вбрання, які характерні для території досліджуваного регіону, що відзначали дослідники наприкінці XIX – початку XX ст. Прямокутна форма полотнищ, огортаючи стан, надавала фігурі стрункості і була однією з архаїчних форм вбрання.

Такі складові належали до некроєних форм і залежали від способу виготовлення – ткацтва. На стані ці форми трималися за допомогою зав'язок, які пришивалися до кутів полотнищ, а потім ще й закріплювалися поясом. До некроєних форм також належить плахта з крилами, яка була обов'язковим святковим поясним вбранням молодих дівчат.

Наступним компонентом одягу, прямокутним за кроєм, була спідниця, виготовлена з доморобних полотняних, вовняних тканин, а пізніше, наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., і з крамних. Спідниця складалася з трьох – чотирьох полотнищ, зшитих між собою, а подекуди й більше (кількість залежала від достатку). Призбирана біля пояса чи з закладеними складками, переважно ззаду, та акцентована внизу залужками як виразним графічним засобом і прикрашена щіточкою – вона надавала фігурі виразного силуету в комплексі з іншими видами вбрання. Пропорційність цього виду вбрання щодо фігури та основної складової строю – сорочки була такою, що довжина її сягала рівно стільки, скільки треба було, щоб відкрити вишитий поділок сорочки. Залежно від зросту фігури така довжина могла бути близько 90 см [5].

Доповненням до жіночого поясного одягу є фартух із зав'язками, який у своїй основі також був прямокутним шматком тканини, прикрашений шлярками та призбираний біля пояса, що надавало фігурі графічної виразності. Довжина цього елемента вбрання щодо спідниці була меншою, приблизно на 20 см. А ось його ширина по нижньому краю могла дорівнювати ширині спідниці [5; 6].

Невід'ємною складовою у комплексі жіночого вбрання є керсетка, крій якої бере початок від старовинних прямоспинних форм безрукавок. Оскільки територія Подніпров'я, а саме Центральної та Східної частини країни, була перенасичена промисловістю, а звідси і швидкими змінами у побуті, а також у видозмінами вбрання, його народних форм, то найдавнішою формою нагрудного вбрання тут зафіксовано керсетку, тоді як у західних областях України відома попередниця керсетки – безрукавка, що мала в різних етнографічних районах варіації в назвах: бунда (камазоля) – на Закарпатті, лейбики – на Прикарпатті, кептарі – у гірських районах Карпат [3, с.86 – 95]. Ще В.Бабенко у своєму “Етнографическом очерке народного быта Екатеринославского края” згадує керсетку

1

2

3

4

Рис. 1. Викінчення краю рукавів сорочок:
1.(ЗКМ. Інв. № В-1386); 2.(НМУДМ. Інв. № В-3159);
3.(ДНІМ. Інв. № Е-3770); 4.(ДНІМ. Інв. № Т-1292).

як одну з найдавніших складових строю. Крій керсеток досліджуваної території можна віднести до складного. Бо найперші керсетки, за Т.Ніколаєвою, мали тільки два клини з боків, а пізніше – три [4, с. 133], що у речовому матеріалі Надпоріжжя не спостерігається. З доступністю фабричних тканин крій ускладнювався і збільшувалася кількість клинів – вусів, що надавало силуету трапецієподібної форми і цим самим розширювало виріб донизу. Спинка була відрізною, а перед цільнокроєний. З часом, оскільки форми більш осучаснювалися, клини були замінені зборами та бантовими складками, які, зазвичай, продовжували називатись вусами. Так, керсеток із зборами і тими ж бантовими складками на Придніпров’ї збережено значно більше, що свідчить про те, що крій швидкими темпами змінювався. Характерною особливістю крою керсеток було розміщення лінії, від якої виріб починає розширюватись, яка знаходилася трохи вище талії. А також виріз горловини з особливою, характерною для усієї Нижньої Наддніпрянщини формою каре. Саме такі керсетки зберігаються у багатьох музейних зібраннях Дніпропетровської області. У середині ХІХ ст. на досліджуваній території були поширені “ваники”. Це вбрання на зразок безрукавки, значно коротше за керсетку та відрізане по лінії талії, що була трохи завищеною, з призбореною нижньою частиною. Виріз горловини такий, як у керсеток – квадратний. Окрім цього виду вбрання у зібранні ДНІМу зберігається інший вид, з іншим кроєм, але з такою самою назвою, тільки дещо розгорнутою – ваник “хвостик”. Ця форма належала, згідно з описом, до російського комплексу вбрання. І побутувала вона саме там, де проживали етнічні росіяни. За своїми пропорціями такий елемент вбрання був коротким: довжина 50 см. Характерна особливість крою – виріб починає розширюватися трохи нижче пройми, а відрізна баска була густо призборена. Виріз горловини також мав свою особливість – неглибока кругла форма.

Інший вид удосконаленої безрукавки – талійка. Характерна особливість крою – коротка (близько 40 см), до лінії талії звужена і щільно охоплювала фігуру, підкреслюючи тендітність верхньої частини і візуально її зменшуючи.

Усі інші форми нагрудного вбрання з урахуванням таких чинників, як розвиток промисловості з широким доступом крамних матеріалів та швидким поширенням міської моди і

1

2

3

4

Рис. 2. Види горловин сорочок: 1.(ДНІМ. Інв. № Т-1292); 2.(ДНІМ. Інв. № Т – 2275); 3.(ДНІМ. Інв. № Т – 2736); 4.(ДНІМ. Інв. № Т – 2021).

різних її течій, удосконалювались і змінювались у конструкції та крої і змінювались поступовіше, а в поясному одязі традиція трималася міцніше, він залишався більш архаїчним. Незважаючи на різновиди верхнього вбрання, крій був переважно подібний. На Придніпров’ї осінньо-весняний та зимовий одяг був з рукавами і з розрізом посередині. Окрім того, великої різниці між чоловічим і жіночим верхнім вбранням не було, тому що використовували для пошиття ті ж самі матеріали та практично той самий крій, який передбачав “вуса”, вставні клини, зборки, зустрічні складки та загальний приталений силует.

Юпки-ватянки, що належали переважно жіночому комплексу вбрання, були відрізними по лінії спинки і розширені у нижній частині вставними клинами, в середньому – сімома. Сама лінія талії була дещо завищена. Крій передньої пілки був цільний. Виріз горловини повторював виріз керсеток – каре. А довжина цього виду вбрання була короткою – до стегон.

Свитки-юпки чоловічі та жіночі з домотканого сукна у своєму крої не відрізнялися одна від одної. Крій спинки більш давніх свиток кінця XVIII – XIX ст. – невідрізний у талії. Розширення отримував за допомогою вшитих клинів. Довжина такого виду вбрання – до колін. Крій коміра – невисока стієчка або взагалі він був відсутній. А от свита з відлогою, як її ще називали сіряк, кобеняк, характерна тим, що завжди була дуже довгої довжини, з коміром та відлогою. Крій цього виду вбрання максимально простий – перегнутий на лінії плеча довгий шматок домашнього виготовлення сукна. Виріб розширювався до низу від пройми. На спинці, в області лінії талії, у шви центральної частини був пришитий пояс, який мав декоративне навантаження. На відміну від інших типів цього виду вбрання, що поширені в усіх етнографічних регіонах України, має місце застібка на гудзики. Петлі могли бути як прорізними так і повітряними, зшитими зі шкіри. Інколи край доповнювався прорізними кишнями, розміщеними горизонтально.

Зимовий одяг – кожухи (тулуби) та кожушанки за своїм кроєм близькі до такого ж вбрання Київщини та Полтавщини. Довжина кожушанок, так як і у полтавських, сягала до колін. А її край нагадував край свити, “пошитої до усиків”. Ззаду, в нижній частині кожушанки, за допомогою рівнобедрених трикутників утворювалися п’ять складок. Комір був маленький, стоячий і покривався з обох боків чорним чи сірим смушком [7, с. 433]

Важливим художнім та конструктивним доповненням були різноманітні шви та такі деталі, як кишені, чохла, коміри, викінчення країв [4, с. 272] Поєднуючись з основною формою, вони були важливим доповненням, яке створювало певну локальну річ.

Співвідношення компонентів комплексу вбрання між собою, а також частин та деталей до великої форми разом з використанням довжини та ширини компонентів вбрання – все це створювало неповторну конструктивну форму та виразний силует.

Розглянуті конструктивні особливості жіночого народного вбрання Придніпров’я вказують на те, що у конструкції простежуються архаїчні форми, які з часом видозмінились та ускладнились. А характерні конструктивні особливості вбрання виявляються у пропорційності, співмірних розмірах, способах з’єднання деталей та загальному силуеті. Подальше дослідження даного питання окрім того може включати

аспекти порівняння конструктивних особливостей жіночого та чоловічого вбрання даного регіону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білан М.С. Український стрій / М.С. Білан, Г. Г. Стельмащук. – Львів: Фенікс, 2000. – 328 с.
2. Каталог-указатель этнографических коллекций. Украинцы XIX – XX в. – Л., 1983. – 63 с.
3. Матейко К.І. Український народний одяг / К. Матейко. – К.: Наукова думка, 1977. – 224 с.: іл.
4. Ніколаєва Т.О. Український костюм. Надія на ренесанс / Т.О. Ніколаєва. – К.: Дніпро, 2005. – 320 с.: ілюст.
5. РЕМ кол. № 4662 – 1.
6. РЕМ кол. № 4662 – 2.
7. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел / Материалы и исследования собраны д. чл. П.П. Чубинским. – СПб., 1877. – Т. 7, – Вып. 2. – 608 с.